

1980 Öncesi Türk Sineması Nostaljisi ve Günümüz Film-Eğlence Endüstrisi Üzerine

On Turkish Cinema Nostalgia Before 1980s And Nowadays' Movie-Entertainment Industry

Özlem Ülüş Duran

Özet: 1980 öncesi Türk sinemasında belli figürler ortaya çıkmaktadır. Çalışmada bunlardan örnekler verilmiştir. 1980 sonrası süreçle birlikte sinemanın yerini televizyon almış, sinema figürleri bu alanda kendini göstermeye başlamışlardır. Bu süreçle birlikte kadın sorunları, edebiyat uyarlamaları ve siyasal içerikli filmler de öne çıkmaktadır. Son dönemde ise bu tür yapımların yeniden çekimleri, edebiyat uyarlaması film değil diziler göze çarpmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Televizyon, 1980 Öncesi, 1980 Sonrası, Popüler Kültür

Abstract: Before 1980, there appears some certain figures in Turkish cinema. Some examples were given in the study. With the process after 1980 the tv substituted movie, cinema figures started to appear in this section. With this process, women problems, literature adaptation and movies consisting political contents became prominent. Recently soap operas take attention, not refilming of this formations or literature adaptations.

Keywords: Cinema, Tv, Before 1980, After 1980, Popular Culture

Dikkati çeken bir nokta var ki, 1980'ler nostaljisi bu aralar pek moda oldu. Herkes 80'lerden bahsediyor; eski romanlar, filmler günümüze uyarlanıyor, videolar izlenme rekorları kırıyor, eski şarkılar cover'lanıyor, o dönemleri anlatan diziler çekiliyor. Seksen döneminde biz çocuktuk, o dönemde çocuk ya da genç olan kesim bugün toplumun para kazanan, aynı zamanda harcayan "en dinamik" kesimidir. Dolayısıyla müşteri potansiyeli olarak özel bir konumdadır. Ekonomik olarak hedef kitle olmamız piyasa şartlarında çok doğal karşılanıyor. Bu "doğal" kitlenin bir ferdi olarak, çalıştığım sektörün de etkisiyle ülkemizin yakın sinema-TV tarihini biraz incelemek istedim.

1970'lerin ilk yarısında ülkemiz sineması çeşitli türde filmlerden besleniyordu. İlk akla gelen Kemal Sunal, Zeki Alasya ve Metin Akpınar komedileridir. Bu tür, halka yakın hikâyelerle besleniyordu. Başrol hep halkın içinden kişilerden seçiliyordu ve başına olmayacak işler gelse bile iyinin -yani aslında halktan olanın- hep kazandığı, toplumsal mesajlar içeren komedi türüydü. Marabalık sistemi, başlık parası, köyün sıkıntıları, toprağın küskünlüğü sonucu doğan kıtlık, zorunlu göç olgusu, köyden gelenin şehirdeki şaşkınlığı, şehre uyum süreci, ekonomik sıkıntılar, aile düzeni, çok çocukluluk, halkın politikacılara bakışı gibi birçok dönem sorununun işlendiği, eğlendirici, bir o kadar da eğitici filmlerdi bunlar. Kahraman her zaman halktan biriydi ve özellikle saflığı, temizliği en yüce meziyetleriydi. Bu "Anadolu toprağı koku" karakterler hikayenin sonunda kötülere karşı büyük bir zafer kazanır, bir şekilde çok zengin olur ama dürüstlüğü ve kadir kıymet bilirliliğini asla kaybetmez, toprağına, ailesine asla ihanet etmez ve film evlilik, ün, büyük zenginlik, -ya da edinilen değerın adilane paylaşımı- gibi çok mutlu bir sonla biterdi. Bu noktada Hababam Sınıfı Serisi filmlerini de unutmamak lazım tabii. Rifat Ilgaz'ın kaleme aldığı karakterler daha kağıt üzerindeyken o kadar gerçek ve bizdendir ki Ertem Eğilmez sayesinde beyaz perdeye yansıyan maceraları çocuklarımız bile bugün yaşamaktadır. Her ne kadar profiller birebir aynı kalmasa da, her okulda bir "İnek Şaban", "Güdük Necmi", "Mahmut Hoca" veya "Külyutmaz" karakteri bulunmaktadır. "Hafize Ana" ise hepimizin annesidir ve hala dizilerde hademe annesinden utanan bir kız çocuğı teması mutlaka işlenir -yeni oyuncular Adile Naşit'in yanına bile yaklaşmasa da... Bugünlerde

günümüze uyarlanmış olarak dizi formatında hazırlanıyor Hababam Sınıfı. Rifat Ilgaz'ın mirasçıları olan oğlu ve gelini umuyorum ki projenin başındadır.

Bir başka tür, benim -cik'li filmler dediğim filmler. Başroldeki yaşı küçük ama akli büyük kahraman, büyüklerin dünyasında bir şekilde yalnız, ayırık kalırdı. Bu kahraman çocuklar -ya da çocuk kahramanlar- bir şekilde yetim/öksüz kalabilir hatta aynı anda ikisi birden olabilirdi ya da çok fakirdi olup kötü ebeveynleri onu çalışmaya zorlardı. Fakat gelişen olaylar ve özellikle de kendi çabası ve aklıyla onu ezenlerden teker teker öcünü alırdı. Hayata karşı dik bir duruşu olan çocuklardı bunlar, yaşlarından beklenemeyecek olgunluğa ve farkındalığa sahiplerdi, yerine göre hınzırlaşabilir, çocuk olur, yerine göre ise oyundan vazgeçip yaşam şartlarının gerekliliklerine uyum sağlayabilirlerdi. Toplumun vicdan duygularını kaşıyan, hikâye boyunca ah vah ettirip ağlatan ama sonunda mutlaka güldüren, sevindiren, ilahi adalet kavramına yaslanan geniş filmlerdi. Gerçek'ten her ne kadar uzak olsa da en az komedi türü kadar yoğun izlenirdi bu filmler. Gerçek'ten uzaktılar, çünkü bu filmlerin ilk akla gelen kahramanlarından biri olan Ömercik sette gözünün birini kaza sonucu kaybedince seyircisi dahil olmak üzere sektörün bütün katmanları teker teker sırtını döndü ona... Çocuk yaşta büyük bir üne ve kazanca sahip olmasının hemen sonrasında hayatının birden tepe taklak oluvermesi, çevresinin değişmesi büyük bir travma olmuştur diye düşünüyorum. En son yaklaşık on yıl kadar önce bu çalışmaya benzer bir sinema belgeselinde küçük bir bölüm ayırmışlardı ona... Yaklaşık üç dakika sürmüştü hayatını, yaşadıklarını anlatması... Hâlbuki kırklı yaşlardaydı ve sektörün nankörlüğünden bahsediyordu. Eminim daha uzundur, ya montajda üç dakika kalıvermiştir hayatı.

Diğer bir tür Kadir İnanır, Cüneyt Arkın gibi yakışıklı, sportif ama bir o kadar da halk adamının yine halka ait yaşamsal hikâyelerle harmanlandığı filmler... Burada da "ilahi adalet" kavramı odaktadır. Çünkü toplum yaşantısını kendisine yapılmış haksızlıklar silsilesi olarak görür ama bu haksızlıklara dur diyecek bir "devlet erki" göremez başta; bu boşluğun yerine de "... bey", "... ağa"yı yerleştirir. Onların adaletine devletin adaletinden çok güvenir, çünkü devlet ya ulaşamayacak kadar uzaktadır, ya da vatandaşın sorunlarından daha önemli işlerle meşguldür. Yakında olan, fakiri koruyup gözeten, zamanında hayatın sillesini yemiş, görmüş-geçirmiş bey ya da ağa erk boşluğunu hemen doldurur halkın gözünde... Fakat dışarıdan ne kadar sert görünürse görünsün, beyin göğüs kafesinde yumuşak bir kalp atar. Mutlak surette en az bir kere mahpus damına düşmüşlüğü vardır; bunda da suçu üzerine yıkılmışlardır, suçluysa bile toplum normlarına mutlaka uyan bir gerekçeleri vardır. Konuşarak anlaşamadıklarında mutlaka ve mutlaka kaba kuvvete başvururlar, hatta konuşabiliyorken bile dövebilirler, mutlaka en az bir kere sevdiği kadını döver mesela, fakat dövmüş olmaktan hazzetmez, ama hak edene de basar dayağı... Çünkü o da dayakla büyütülmüştür, hatta sevgisini bile öyle ifade eder, öyle görmüştür çünkü. Elleri de mutlaka ağırdır, vurdu mu 45 kiloluk bir kadını 120 kiloluk bir düşman adamıyla

aynı hızda ve şiddette savurur karşı duvara... Kurulu düzenlerinin devamı ders verme, hizaya sokma üzerine kuruludur. Ahlak kuralları çok katı çizgilerle belirlenmiştir, "anne-kadın" a saygılıdır, seçtiği kadını da "ana" ederek ona toplumda itibar kazandırır, statüsünü yükseltmiş olur. Ancak bir şekilde saygısını kazanmış insanlar statü olarak onun üzerindedir ama onları oraya yücelten de bizzat kendisidir.

Bir diğer "tür" olarak ayrı bir yere koyduğum Yılmaz Güney filmlerinin ilk örnekleri de aslında yukarıda bahsettiğim "adam gibi adam (!) filmleri"yle iç içe geçmiştir. Sonraki yıllarda ise Yılmaz Güney, siyasi kimliğinin de ağır basmasıyla toplumcu gerçekçi filmler çekmiştir. Bu filmlerde gerçek kaybedenlerin hikayeleri işlenir. Sorunlar üstesinden gelinemeyecek kadar büyüktür ve olduğu gibi sergilenir, eskisi gibi (halktan olsa bile) ne kahraman vardır, ne kurtarıcı, ne bey, ne de ilahi adalet...

Televizyonun (TRT'nin) evlere girmesi ve 1980 öncesi ülkemizde yaşanan kaos ortamı halkı sinemalardan koparıp aldı, bunun sonucu olarak da sinemamız büyük bir ekonomik sıkıntıya düştü. Bu ekonomik sıkıntı sonucu Ali Poyrazoğlu, Behçet Naçar, Aydemir Akbaş, Zerrin Egeliler, Arzu Okay gibi isimlerin başrollerini paylaştığı seks filmleri furyası açıldı. Hikâyeden, teknikten, mekandan, oyunculuktan, görsellikten yana gayet fakir olan bu yapımlar 1980'lerin başına kadar Yeşilçam'ın varlığını sürdürebilme sebebi oldu. Ta ki 1980 darbesine kadar...

12 Eylül 1980 sadece siyasal ve ekonomik alanda değil kültürel alanda da büyük bir darbe oldu ve Yeşilçam uzun zamanlar birkaç emektar yönetmenin kendi çabalarıyla çekerek ayakta durmaya çalıştığı adeta bir mezarlık sessizliğine büründü.

12 Eylül günümüzde bile sosyolojik, siyasal ya da ekonomik olarak incelememiştir. Yeterli düzeyde çalışma ve analiz yoktur. Verilebilen örneklerde basitleştirmeler söz konusudur. Bunun sebebi olarak darbenin kahramanlarının bazılarının hala hayatta olmasını gösterebiliriz. Yakın tarihimize ait doyurucu çalışmalar ve hatta sanatsal eserler önümüzdeki on yılda çoğalacaktır diye düşünüyorum.

Darbe sonrası yükselen feminizm akımının da etkisiyle "kadın filmleri" yapılr oldu. Bu eğilimin bir sebebinin de sinemanın potansiyel alıcı profilinin ağırlıklı olarak kadınlara kayması olduğu düşünülebilir. Burada en önemli isim Atıf Yılmaz'dır. 2006 yılında ölümüne kadar 121 adet sinema ve TV filmi çekmiştir. Ağırlıklı olarak kadınların sorunları, toplumda yer edinme çabaları, ev hayatından çıkıp ekonomik hayata katılmaları sırasında aileden, sosyal çevreden yaşadığı sorunlar işlenmiştir. Filmlerin kiminde gecekondu, kiminde değişik tabakalarından şehir kadını vardır.

Sonraları Ömer Kavur'un ve Zülfü Livaneli'nin çarpıcı edebiyat uyarlamaları, Tunç Başaran'ın ve Zülfü Livaneli'nin siyasal içerikli filmleri var. Böyle bir dönemde yine Yılmaz Güney'in senaryosunu yazdığı ve Şerif Gören'e hapisha-

neden verdiği talimatlarla çektiği “YOL” filmi var ki, Cannes Film Festivalinde Altın Palmiye Ödülünü Costa Gavras’la paylaşacak kadar büyük başarı sağlamıştır. Senaryosunu inceleme fırsatım olmuştu ve Yılmaz Güney’in güneşin ufuk çizgisinden -örneğin- 30 derece açıyla yükseldiğinde çekilmesi gereken sahnelerin belirlenmesi gibi birçok ince ayrıntıyı tasarlamış olduğuna şaşırmıştım.

1980 dönemi İslamcı sinemanın yükselişine de sebep oldu. Mesut Uçakan, Yücel Çakmaklı başlıca yönetmenlerdir. Çok kısa sürelerde ve çok ucuza mal edilen bu filmlerde dini duygular okşanmaya çalışılır, Osmanlı dönemine, özellikle tasavvufi dönemlere özlem işlenir. En yakın ve çarpıcı örnek Minyeli Abdullah serisidir.

1990’larda gelen globalleşme serüveninin ve teknolojik gelişmelerin ardından insanların habere, sanata ve daha bir sürü şeye oturdukları yerden ulaşabiliyor olmaları günümüz sinemasını da diğer her şeyde olduğu gibi çabuk tüketim hızına yetişebilmek için fabrikasyon ürünlere teşvik etti. Sığ ama yakışıklı (güzel) kahramanlar, aşağılayarak ya da küfür ederek ilgi görme yoluna gidenler, burada hiç kaynak yokmuş gibi Batı’dan aşırma, Hollywood kokan romantik aşk filmleri türedi. Hatta son dönemlerde polisiyeler, korku gerilim filmleri var, her geçen gün bir yenisi çekilmeye başlanıyor. Fakat Batı’nın sinematografik anlamda kamera, ekipman teknolojilerine sahip olan onlarca firmaya rağmen üretimler Batı’nın kötü birer imitasyonu olmaktan öteye geçemiyor ne yazık ki... Filmlerin büyük çoğunluğu gişelerde hüsrana uğrasa da sektörü sübvansede eden Kültür Bakanlığı ve büyük TV kanallarının gösterim ve DVD basım haklarını satın almasıyla kolaylıkla üretim sağlanabiliyor. Diğer yandan TV kanallarında her akşam -en az- bir dizi yayınlanıyor. Her bir bölümü reklam süreleriyle birlikte neredeyse 90 dakikalık uzun metrajlı bir sinema filmi eden bu diziler yapımcılar tarafından kanallara neredeyse yüzde yüz kârlarla satılıyor. Dizi sektörü günümüzde altın çağını yaşıyor. Binlerce insan bu sektörden ailesini, kendisini yaşatmaya yetecek ekme parasını ancak kazanabiliyor, üstelik çalışma saatleri insanüstü bir enerji gerektirecek uzunlukta. Bu kesimin yanında küçücük kalan başka bir topluluk daha var ki onlar da sadece kendilerini değil yedi göbek torunlarını bolluk içinde yaşatacak paralar kazanıyor. Yapımcılar, koordinatörler, cast direktörleri, senaryo, ışık, rejî, kostüm, dekor, ulaşım, prodüksiyon ekipleri, oyuncular olarak kabaca bölümlere ayırabiliriz bu insanları... Bu insanlar gece-gündüz demeden çalışıyor ve biz seyirciler bir ya da iki tanesini hepi-topu bir akşamda tüketip, haftaya yayınlanacak bölümde neler olacağını merak etmeye başlıyoruz... Aynı akşam ya da gece o insanlar haftaya izlenecek bölümü hazırlamakla meşgul oluyorlar zaten. Çünkü insanımız örneğin “Yaprak Dökümü” romanının sakız gibi uzatılmış, yıpratılmış, neredeyse yazarını mezarında ayağa dikecek kadar yozlaştırılmış halini beş sezon boyunca ilgiyle seyrediyor, hatta tesadüfen kitapçada gördüğü romanı, dizinin kitabı zannedebiliyor. Tarihimizi dizilerden öğreniyor, örneğin Osmanlı İmparatorluğu’nun gücünün zirvesinde olduğu bir dönemi, -sezon başına sadece bir kere (bölüm) sefere çıkarak- imparatorluğunu dünya

hakimi yapabilen ama kadınlarına asla sahip çıkamayan, bir güvercin yüzünden Viyana kapılarında dönmüş bir padişah görüyor karşısında... Bu padişah tahtta kaldığı süre boyunca sadece ortalarda arz-ı endam etmiş, parıltılı kaftanlar giyip, kavuklar takıp gezinmiş, hatunlardan, hasekilerden başını alamamış biri olarak gösteriliyor. Sonra bazı çevreler ayağa kalkıyor, "Bu anlattığınız bizim ceddimiz olamaz!" diye feryat ediyorlar. Sslında sadece "bizim" olan padişahı değil; tarihsel kaynaklara göre iki buçuk yaşında ailesiyle ve sadece bir kere İstanbul'a gezmeye gelmiş bir İspanyol prensesini bile sekiz on bölüm entrikalara, kana bulayabiliyorlar, çarkın dönmeye devam edebilmesi için belki de... Kapıcı kızının zengin hayata özenmesini ve buna ulaşabilmek için türlü çeşit manevralara girebilmesini "normal" karşılıyor ya da sinirlenip kendi kızının -karısının- bacaklarını baştan (!) kırıyor. Ne de olsa "Kızını dövmeyen dizini döver" ... Öte yandan çok iyi bilinen "68'liler"den bir yapımcı sezonlarca Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını, dahası uğruna öldükleri "dava"larını gelir kaynağı haline getirebiliyor. Bu da yetmiyor yeni dizisinin sloganını bir anti-ütopya yazarının ünlü bir kitabının ilk cümlesinden çalabiliyor.

Üzücü olan ise insanımız bunların hiçbirinin farkına bile varmadan yakın ve uzak tarihimizin, edebi eserlerimizin bilgi birikimlerini, ortalama doksan dakikada yenilip yutulan bu "fast-food" üretimlerden ediniyor. Çünkü yaşanan hayat şartları ancak bu kadarına izin verebiliyor. İnsanımız yaşadığı yalnızlığı, hayata karşı memnuniyetsizliğini, tatminsizliğini televizyonla paylaşmaya ya da örtmeye hatta unutmaya çalışıyor. Sonuç olarak yaşayamadığı -belki de hiç yaşayamayacağı- hayatı dizilerden seyredip içselleştiriyor, bir anlamda kendisine ait kılıyor.

Toplumumuz "beyaz cam" ya da bazılarının "aptal kutusu" dediği şeyi çok seviyor. Televizyon makinesi ülkemize ilk girdiği günden itibaren eve ilk alınan, kapalıyken annelerimizin çeyizlik dantel örtülerle -sanki üşüyecekmiş ya da çıplak kalmış gibi- örtülen, evin hep baş köşesine konulan, bozulana -ya da eskiden tüpü bitene- kadar atılmayan hatta kapatılmayan eşyası olmuştur ya hep... Televizyon makinasının bu kadar önemli bir eşya olmasını sağlayan -hatta belki de onu "eşya" olmaktan çıkarıp ailemizin en çok konuşan ve fikir beyan eden üyesi haline getiren- şey, yapımcıların ve kanal sahiplerinin; günlük karmaşadan yorulmuş, kendini güç bela evine atmış insanımızın ayağına kadar getirdiği rengârenk dünyadır. İnsanımızın bu makineye atfettiği önem gittikçe onu pasifize etmektedir. Çünkü dizi ve film ürünleri aracılığıyla bir yandan rengarenk dünyaları, bilmediğimiz hayatları, okumadığımız romanları bize sunan TV, diğer yandan reklam şirketleri sayesinde ne yiyeceğimize, ne giyeceğimize, hangi markayı kullanmanın daha iyi olduğuna dair bir sürü dayatma yapmaktadır. İnsanın bilinçaltıyla oynamaya varan görünmez reklam taktikleri, oyunculara -zorla- söylettirilen görünmez reklam metinleri, olması gereken (!) Türk insanı modelini yavaş yavaş kafamıza yerleştirmektedir. Ürünün pazarlanabilmesi adına yapılan şeyler tahmin bile edemeyeceğimiz büyüklükte psikolojik bir savaş içinde oldu-

ğumuzu, ama bunun farkında bile olmadığımızı düşündürüyor. Devlet kurumu RTÜK'ün kısıtlamaları yetersiz kalıyor. Kanalların yine RTÜK tarafından belirlenmiş aylık ... saat kadar yayınlamak zorunda olduğu belgeseller, eğitici, öğretici, toplumsal bilinci pekiştirici programlar sabaha karşı 04:00-05:00 gibi toplumun büyük kesiminin uykuda olduğu saatlerde yayınlanarak baştan savılıyor. Kanal sayısının artması da anlamsız kalıyor, çünkü bir sahipte 4-5 frekans birden oluyor, ilk bakışta farklı yayın politikaları varmış gibi gözükse de içeriğe baktığınızda aynı kısırlıkta devam edildiğinin farkına varıyorsunuz. Yayın politikaları reklam şirketlerine endeksli olarak belirleniyor. Medya da, yapımçı şirketler de bağımsız gibi gözüküyorlar fakat rating ölçümlerine kadar her aşamada reklam veren şirketlerin güdümünde üretim yapılabilir.

Yakın bir zamanda rating firmalarının yolsuzluk yaptığı gündeme gelmişti. Sektörün yıkılmaz dediğimiz önde gelen yapım şirketlerine eş zamanlı baskınlar düzenlendi. Şu anda da rating sistemi kullanılamaz halde; yeni düzenlemelere gidileceğini duyduk ama bu ne zaman olur bilinmez. Rating ölçümleri bugüne kadar yabancı menşeli bir şirket tarafından yapılıyordu. Rating dediğimiz şey belirli zaman dilimlerinde toplumun belirli kesimlerinin, hangi kanalda, nasıl programlar izlediğini ölçen bir sistemdi. Toplumun izleme alışkanlıkları, gelir gruplarına dağılımı bu sayede ölçülebiliyordu. Son zamanlarda rating cihazı takılı olan TV makinelerinin önceden belirlenmiş ailelere bırakıldığı, ne izleneceğinin talimatlarının verildiği, bunun karşılığında kanallarca -ya da yapım şirketlerince- maaş bağlandığı söylentileri ayyuka çıkmıştı. Kanalların yayın akışlarını bu ölçümlere göre düzenlediği biliniyordu. Olması gereken, gelir düzeylerine göre dağıtılacak biçimde uygun marka televizyonlara, tüketicinin bilgisi olmadan takılıp, şehirlere, semtlere eşit olarak dağıtılması değil midir? O zaman gerçek bir ölçümden söz edilebilir. Burada da ekonomik çıkar gruplarının müdahalesinden kurtulunulamamıştır.

Sanatın "sanat" için mi; Sanatın "toplum" için mi olduğu günümüzde bile tartışıla dursun; her bölüm milyonlarca doların döndüğü günümüz dizi ve TV-sinema sektöründe bu tartışmalardan haberdar olan -ya da bunları birazcık dert edinen insanların sayısı iki elin parmaklarını geçmemektedir.